

HUKUK FELSEFESİ

ANTİNATÜRALİST SOSYOLOJİ ANLAYIŞININ PRATİK PORTESİ ÜZERİNE

Prof. Dr. TARIK ÖZBİLGİN

BÖLÜM I

SOSYAL BİLİMLER METODİĞİNDEKİ AYRILIĞIN POLİTİK PORTESİ VE AŞILABİLİRLİĞİ

§ 1. RETROGRAD VE PROGRESİST AKIMLARLA SOSYOLOJİ ANLA- YIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

- I. Fanatizmden ve kavram kargaşalığı fobisinden kurtulma zorunluğu
- II. Progresist akımın noolojik bilim ve teleolojik metodikle bağdaşmaz olmadığı
- III. Noolojik bilim ve teleolojik metodüğün retrograd akıma özgü olmadığı

§ 2. SOSYAL BİLİMİN KİMLİĞİ VE METODİĞİ İLE ENTERVANSİYONİZM İLİŞKİLERİ

- I. Gerçek entervansiyonizmin anlam ve önemi
- II. Gerçek etatizmin anlam ve önemi
- III. Değer yargısı ve yandaşlık antagonizması

BÖLÜM II

BİR ELEŞTİRİNİN ELEŞTİRİSİ DOLAYISIYLA DEVLETİN FONKSİYONEL VARLIĞI

§ 1. ELEŞTİRİ

- I. Sosyolojik hukuk teorisi yönünden
- II. Devlet anlayışı yönünden

§ 2. ELEŞTİRİNİN ELEŞTİRİSİ

- I. Devlet - sosyabilite ilişkisi açısından
- II. Devlet - grupmanlar ilişkisi açısından

§ 3. DEVLETİN FONKSİYONEL VARLIĞI

- I. Anarşizme kaymayı engelleyicilik yönünden
- II. Devletin hukuk alanındaki üstelimi yönünden
- III. Hukuk devletinin gerçekleşimi yönünden

§ 4. KONKLÜZYON.

GİRİŞ

Entervansiyonizm gibi, sosyal bilimin kimliği ve dolayısıyla temel metodığı sorunu da, kapital önemine karşın, çözümlenmezlikle ortada durmakta ve öyle anlaşıyor ki teorikman çözümlenmez sayılmakta; geçiştirmeciliği bilim alanına da sokma «başarı»sını gösterenlerin terminolojisi ile, bir «seçenek sorunu» olarak karşılanmaktadır. Sorun tradisyonel yaklaşımlar açısından alındığında, bu tutum pek te haksız olmasa gerektir. Zira sorunun şimdiye kadarki ele alınışı —hemenlikle bütün sosyo - moral sorunlardaki gibi— hep yandaşça olmuş; bu bakımdan da, uygun senkretizmlere gidilecek yerde, ödün ve kompromiye yer vermeyen sekte çözüm tarzlarına götürmüştür. Bu götürüşte, sorunun politik portesi de primordiyal bir rol oynamaktan geri kalmış değildir. Savımızın kimlenim ve kanıtlanımına bu son noktadan girmemiz, anlaşılabilirliği sağlama bakımından yerinde olacaktır.

BÖLÜM I

SOSYAL BİLİMLER METODIĞİNDEKİ AYRILIĞIN POLİTİK PORTESİ VE AŞILABİLİRLİĞİ

Politik eğilimlerin konumuz açısından etkisi, daha çok entervansiyonizm sorununa ilişkin bulunmaktaysa da; durum, sosyal bilimin kimlik ve metodığı bakımından da pek ayırık değildir. Entervansiyonizm sorununa elatanların, yandaşı bulundukları entervansiyonist ya da nonentervansiyonist tutumların jüstifikasyonuna dönük kanıtlar zincirlemesi oluşturmaya çalışmaları gibi; sosyal bilimin pozitif mi yoksa noolojik mi karaktere sahip bulunduğu sorununa çözüm arayanlar da, politik eğilimleri yönünde devinmektedirler. Po-

litik eğilim taşımayanlarsa, «olan»a ilişkin ampirik röşerşler yapmakla yetinmekte ve doğallıkla bu da onları, egemen politik akımlar doğrultusunda yeralma durumunda bırakmaktadır.

§ 1. RETROGRAD VE PROGRESİST AKIMLARLA SOSYOLOJİ ANLAYIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Biz, bu paragrafta sadece, bu konudaki temel ayrımı biçimleyen progresist ve retrograd eğilimlerin yolaçtığı anlayışlara değinmekle yetineceğiz. İşe, bir yanılgin görüşün kimlenimi ile başlayalım. Böylece, hem sorunun ne olduğu ve hem de ne tarzda ele alınması gerektiği ortaya çıkacaktır. Yanılgin görüş, progresist eğilimlerin, pozitif kimlikte bir sosyal bilim, dolayısıyla da natüralist karakterde bir sosyal metodüğü; retrograd eğilimlerinse, noolojik kimlikte bir sosyal bilim ve dolayısıyla da, teleolojik karakterde bir sosyal metodüğü savunduklarıdır. Bu sav, realiteye tüm uymadığı gibi; gerçekliğin kavramını da yüzeysellikte ele almayı yansıtmakta ve dolayısıyla da kanırgınlıktan uzak bulunmaktadır.

Gerçi bugün progresist eğilimliler, hemen tümüyle, pozitif kimlik ve natüralist metodüğe sahip bir sosyal bilim anlayışının yandaşlığını yapmakta ve sosyal yaşamının spontane gidişinin, tutumlarını jüstifiye edecek yönde olduğunu savlamaktadırlar. Ama gene bunlar, öte yandan da, bu savlarına inanmazcasına, kendi görüşlerinin haklılığı yönünde bir propagandayı amaçlamakta; görüşlerinin haklılığına inanma ve bu uğurda eyleme katılma yolunda, olanak ölçüsünde çok kimseyi etkilemeye çalışmaktadırlar. Bu, kuşkusuz ki inançsız ve tutarsız bir tutumun deyimidir. Zira eğer sosyal yaşamında natüralist bir prosesüs egemen bulunsaydı o zaman herhangi bir inanç ve savaşa da gereksinme kalmayacak; toplum, doğa örneği, yargısını spontanelikle yürütecekti. Yok eğer, gene doğa örneği, zorunlu ilişkilere dayanarak birtakım erek ve amaçların gerçekleştirilmesi söz konusu ise; bu takdirde de bu erek ve amaçların saptanımı sorunu karşımıza çıkar ki, bu da deontolojik ve teleolojik bir yaklaşımla çözümlenebilir. Bütün bunlar, çözümlerine yararlı bilgilerin aşağıda ilgili kesimlerde yeralacağı, tartışmalı konulardır. Bizim burada belirtmek istediğimizse, sadece, progresist eğilimlilerin, tekellikle pozitif kimlik ve natüralist metodüğe sahip bir sosyal bilim anlayışına sahip bulunmadıklarıdır.

Diğer yandan, retrograd eğilimlilerin de pozitivist ve natüralist anlayışa pek yabancı oldukları söylenemez. Örneğin asıl progresist eğilimi kendilerinin temsillediklerini savlamalarına karşın, kurulu düzenin değişmesine şiddetle karşıçıkmalari — ve hiçdeğilse bu noktadan sahip oldukları tutuculukları — dolayısıyla, retrograd eğilimliler arasında yeralan ekonomik liberalizm yanlıları da, pozitivist ve natüralist sosyal bilim anlayışını benimsemiş durumdadırlar. Kaldı ki açıkça retrograd olanlar da; bir yandan sosyo-moral yaşamının keyifsellikle değiştirime olanak vermeyen doğal yasalara bağlılığını savlarken; öbür yandan da, doğada progre diye birşey bulunmadığını belirtmekte ve bunun için de gerçek pozitif ve natüralist sosyal bilim anlayışını, — statükonun korunmasını ve ilerleme adialtında, doaya aykırı olaraktan yapılan değiştirmelerin de eskiye indirgenmesini isteyen — kendilerinin temsilledikleri savındadırlar.

Bütün bunların istorik portesi ve değerlendirmesi üzerinde, yerigelinece durulacaktır. Bizim burada belirtmek istediğimizse — bir yandan, metinde ele alınacak sorunlar hakkında bilgi edinimine olanak sağlarken, öte yandan da — sorunlara nasıl yandaşça yaklaşıldığını göstermektir. Bu yandaşlıkların nötralizasyonuna dayalı bir tutumla yaklaşıldığında, sözkonusu sorunların çözülmezliği inancının ne denli sarsılacağını da, gene ileriki açıklamalarımız gösterecektir. Yalnız, sorunlara ve çözümlerine geçmeden önce, biriki nokta üzerinde daha durmamız gerekmektedir.

I. Fanatizmden ve kavram kargaşalığı fobisinden kurtulma zorunluğu

Sosyal bilimin kimliği ve — örneğin entervansiyonizm gibi — sosyo-moral sorunların çözümlenmezliği sadece işe politik eğilimlerin karışmasından gelmemekte; işin içine — kuşkusuz ki bilim adamlarının yeterince ve gereğince eğitilmemişliğinden ilerigelen — fanatik ve kavramlara — daha doğrusu deyimlere — bağlılığın karışması da bunu etkilemektedir. Örneğin — bir nebze belirttiğimiz gibi — noolojik ve teleolojik anlayış, saltlıkla, istorik, geleneksel portesi içinde öngörülmekte; değişik yorumlarsa, kavram kargaşalığı olarak nitelendirilmektedir. Oysa, istorik, geleneksel görüşler, yandaşlığın ürünü olup yanlış bulunmakta; bunun için de, kavram kargaşalığı yaratma fobisi ile, bunlara fanatikçe bağlılık da, yanlış — ve de tehlikeli — sonuçlar doğurmaktadır. Durumun açıklan-

masını gene ileriki açıklamalarımıza bırakarak biz burada sorunu, anaçizgileri ile ortayakoyacağız.

II. Progresist akımın noolojik bilim ve teleolojik metodikle bağdaşmaz olmadığı

Dediğimiz üzere başlama noktamız, sorunları ve çözümlerini, her çeşit önyargı ve yandaşlıktan arınmışlıkla elealmaktır. Bu bakımdan, progresist ve retrograd önyargı ve yandaşlıkların yo açtığı yanlış ve tehlikeleri, önceki açıklamalarımızda belirtmiş bulunmaktayız. Şimdi burada, noolojik ve teleolojik anlayış ile retrograd eğilim arasındaki oranı saptayarak, kavramların alışlagelmiş anlamlarına bağlılığın doğurduğu sakıncaları saptayacağız.

Durum deminkinden ayırık olup noolojik kimlik ve teleolojik metodige sahip bir sosyal bilim anlayışı, pozitif ve natüralist anlayıştaki gibi, hem progresist ve hem de retrograd eğilimlerce ortaklaşa dayanan bir görüş değildir. Progresist eğilimliler pozitivist ve natüralist anlayışı bayraklaştırdıklarına göre zaten noolojik anlayış da, doğallıkla retrograd eğilimlilere kalmış olmaktadır. Bu bakımdan da tüm sorun çözümlenmiş; noolojik kimlik ve teleolojik karakterli bir sosyal bilim anlayışı, retrograd eğilimlilerin tekeline bırakılmış sayılmaktadır. Oysa bu, dogmatik, fanatik bir davranışın ürünü olup eleştirisel analizlere dayanmayan bir tutumun deyimidir ve — enazından — politik yandaşlıklar kadar yanlış ve tehlikelidir. Küçük bir analitik yaklaşım, savımızın gerekçeli haklılığını ortayakoymaya yetecektir sanırız.

III — Noolojik bilim ve teleolojik metodinin retrograd akıma özgü olmadığı

Gerekçemizin temeli, noolojik ve deontolojik anlayış ile retrograd eğilimliler ittifakının, bir koekzistanstan ibaret bulunduğu; yani, bir zorunluğa dayanmadığıdır. Bunun anlamı ve sonucuya, noolojik kimlik ve teleolojik metodige sahip bir sosyal bilim anlayışının, progreye — hem de pozitivist kimlik ve natüralist metodige sahip bir sosyal bilim anlayışından çok daha fazla olaraktan — açık bulunduğudır. Başka türlü olmasına olanak düşünülemez. Zira anlama dayalı bir görüşün, anlamsızlıklarla dolu sosyal yaşamı, anlayışlılığa kavuşturmak üzere, geliştirmeye, ilerletmeye dönük ol-

ması, kaçınılmazdır. Böylece de, noolojik ve teleolojik anlayışın, progresist değil ve fakat retrograd eğilimlilerle bağdaşmazlığı ortaya çıkmaktadır. Tersine tutum, ya sosyal yaşamın anlamsızlıktan münezzehe bulunduğu gibi apaçık bir yalana dayanır; yada, bu anlamsızlıkların — doğa olayları örneği — bir asıllığı olduğunu kabule götürür ki bu da teleolojik anlayışın yadsınımını içerir.

Sorun, temelde gene politik eğilime dayanmakta; retrograd fanatikler, işlerine geldiği gibi davranarak, bir yandan natüralist anlayışa sarılarak toplumun — doğa örneği — değişmezliğini kanıtlamaya çalışırken, öte yandan da, değeri gelenek ile özdeşleştirip böylece — hiçdeğilse radikal — değişimleri engellemek ve dolayısıyla da gerek ilerlemeye gerekse anlamlılaşmaya her çeşit çıkış yollarını kapalı bulundurmaya istemekte dirler. Amacın, gerçekliklerin bulunması değil de, mizoneist doğrultuda bir yandaşlık olduğu açıkça ortadadır ve yeri gelince yapacağımız açıklamalar, durumu daha detaylı ve gerekçeli biçimde belirtecektir. Bizim burada belirtmek istediğimiz ise, bilimsel davranışta böyle yandaşlıklara yerolmadığı ve dolayısıyla da, yerleşmiş görüşlere fanatizmle bağlanmak yerine, sonuçlara analitik yollardan varılması gerektiğine dikkati çekmektedir. Bu bakımdandır ki, bilimselliğe tersdüşen politik davranışların kimlenim ve refütasyonu da gerçekte, bilimsel tutumun izlemesi gereken yön ve yolu belirlemeyi amaçlamaktayız.

Daha şimdiden anlaşılmış olmak gerektir ki, — özellikle pozitif ve noolojik kimlikli sosyal bilim anlayışları yöresinde toplanan — çeşitli akımlar, birtakım önyargı ve fanatik tutumların ürünü olup kendi içlerinde tutarlılık göstermekten uzak bulunmaktadır. Biz durumu, hemen yukarıda, retrograd eğilim ile noolojik ve teleolojik anlayış arasındaki oran açısından saptamış bulunmaktayız. Çıkış yolu belirlemesine geçmeden, progresist eğilim ile pozitif ve natüralist anlayış arasındaki ilişki üzerinde de bir nebze durmamız gerekmektedir.

Sonucun hemenlikle özdeş olduğunu deyimleyebiliriz. Progresist eğilimlilerin, pozitif kimlikte bir sosyal bilim ve natüralist karakterde bir sosyal metodige bağlılıkları da, gerçekliklerin saptanımına değil ve fakat filoneist doğrultuda bir jüstifikasyona yaramasından ileri gelmekte ve — gerçeğe bağlı olmayan her tutum gibi — birtakım çelişkileri içermekten gerikalmamaktadır. Zaten bildiğimiz temel çelişki, doğada olmayan progrenin, doğaya özgü bir bilim ve metod

anlayışıyla kavranmaya çalışılması ve gene buna bağlı olarak ta, anlam ve değerleri geleneksel algılanışları ve yürürlükteki biçimleriyle özdeş sanarak, değer yargılarına kapının sımsıkı kapalı tutulmasındadır. Gerçekten de progresist eğilimliler — retrogradların çok yerinde kimleyip eleştirdikleri üzere — doğaya tümüyle yabancı bulunan progreyi, doğacılığa dayalı bir anlayışla kavramaya çalışmakta; buarada, anlama kapalılık, işleri daha da bozmakta, progreyi ve dolayısıyla da buna dayalı progresist tutumu, insandış bir kimliğe sokmaktadır.

§ 2. SOSYAL BİLİMİN KİMLİĞİ VE METODİĞİ İLE ENTERVANSİYONİZM İLİŞKİLERİ

Açıklamalarımız göstermiş olsa gerektir ki, politik eğilimlerin etkisi ile fanatizm ve kavram kargaşalığı fobisinden kurtulmakla, sosyal bilimin kimliği ve metodüğü sorununa bir çözüm yolu bulma olanağı vardır. Gene açıklamalarımızdan çıkarılabileceği üzere de bu yol, insana yabancı düşmeyen bir sosyal bilim anlayışından geçmekte; daha belirgin bir deyişle, insansal değerler doğrultusunda öngörülen telosa göre bir saptanım prosesüsünün kabullenimi gerekmektedir. İşte entervansiyonizmi de jüstifiye eden; sosyal bilimin kimliği ve metodüğü ile entervansiyonizmi birbirine bağlayan da budur; progrenin — insansal değerler doğrultusunda — yönlendirilmesi gereğidir. Soruna biraz eğilelim.

I. Gerçek entervansiyonizmin anlam ve önemi

Sosyal bilimin kimliği ve metodüğü ile entervansiyonizm arasındaki ilişkinin belirlenimi sorununun çözümüne, praksis kavramı ile girmek isteriz. İlerde yerigelinece belirteceğimiz üzere, biri marksist ve öteki sartriyen karakterde, iki çeşit praksis anlayışı sözkonusudur. Bunlardan birincisi, insan iradesinden bağımsızlıkla varolan progreyi, çabuklaştıracak biçimde, bu yönde etkileyebilmeyi; ikincisiyse, tüm portesini — doğallıkla olanak ölçüsünde — insanın belirlediği bir progreyi deyimlemektedir. İnsana yakışanı, herhalde, insanın, kendisinden bağımsızlıkla süregelen bir progreye katkıda bulunmak değil ve fakat kendi evrenini kendisine göre oluşturduğu-

nu içeren bir anlayışın kabulü olmak gerektir. Sosyal yaşamın ile insanı yabancılaştıran koşulların eliminasyonuna dönük, sosyal yaşamı insansallaştırmaya dönük bir progre!

Bunun karışmazlıkla sağlanırlığını öngören akımların yersizliğini ilerde yerigeline belirteceğiz. Burada Comte'un, çok yerinde bir kimlemesini aktarmakla yetinelim ki, bu da, karışılmadığı takdirde sosyal yaşamın en iyi biçimde yürüyeceğine ilişkin savın, ancak teolojik görüşün benimsenmesiyle kabullenilebileceğidir (1). Bir diğer deyişle sosyal düzen, ancak bir üstün kudret tarafından yürütüldüğü takdirdedir ki, kendi haline bırakıldığında en iyi biçimi alabilir. Gerçi doğal düzenin mükemmel işleyişi gözlerönündedir; ama bu onun en iyi bir düzen olduğuna hiç te kanıt değildir. Eğer insan kendi düzenini de, doğanın ki örneği, acımasız ve adaletsiz karakterde görmek istemiyorsa, saltlıkla ona karışmak, kendi gereksinmelerine uygun bir biçim vermek zorundadır.

II. Gerçek etatizmin anlam ve önemi

Evet, tüm anlamıyla bir entervansiyonizmden; devlete, devlet karışmasına dayalı bir sosyo-moral düzen anlayışından geçen bir çıkış yolu sözkonusudur. Durkheim'ın deyişiyle «ahlâksal disiplinin mükemmel bir organizasyonu» (2) olan devlete dayalılığın adı etatizmdir. Bu durumdaysa ortaya çıkan sorun, böylece bizim de bir yandaşlığa düşmüş olup olmadığımızdır. Hemenlikle kaydetmemiz gerekeni, yandaşlığın önyargı ve fanatizme dayalıkla bir görüşün desteklenmesini içerdğidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bunun sonucu olarak ta, düşün ve görüşler yürürlü biçimleriyle ele alınırlar ve böylece de kavramlar — daha doğrusu deyimler — birer tabu kimliğine büründürülürler.

İşte etatizm bakımından da durum bu olup gerek progresist ve gerekse retrograd eğilimlerin buna karşı alerji duymaları etatizmi alışlagelmiş anlayış içinde ele almalarından ilerigelmekte; etatizm, — proletaryan doğrultuda olsun yada olmasın — bireyin özgür gi-

(1) Comte (A.), Cours de philosophie positive, Paris, 1869, p. 248.

(2) Durkheim (E.), Leçons de sociologie, physique des mœurs et du droit (Prof. Dr. H. N. Kubalı'nın meydana getirdiği postüm), İstanbul, 1950, p. 87.

rişim gücünün devletçe frenlendiği — hattâ yokedildiği — bir sosyo-moral ve ekonomik düzen kimliğinde öngörülmektedir. Oysa durumun hiç te böyle olmadığını ve yanılmanın da devletin ampirik ve fonksiyonel varlıkları arasındaki ayrıma kayıtsız kalmaktan ilerigeldiğini — noolojik bir sosyal bilim ve teleolojik bir sosyal metodun jüstifikasyonu açısından öngörülen bir progre anlayışına dayalı — ileriki açıklamalarımız ortaya koyacak ve böylece de, bireyin özgür girişim gücünün ancak, devletçe belirli esaslara göre düzenlenmiş bir toplumdadır ki beklenen sonuçları verebileceği anlaşılabacaktır. Bizim buradaki amacımızsa, sosyal bilimin kimlik ve metodoloji ile entervansiyonizm sorunları arasındaki sıkı ilişkiyi belirtmektir.

III. Değer yargısı ve yandaşlık antagonizması

Bu ilişki, anaçizgileriyle yeteri ve gereğince belirlenmiş bulunmakla birlikte, özel sorunların biçimleyeceği bölümlere geçişi sağlamak üzere, biriki noktaya daha değinmeyi gerekli görmekteyiz. Evet, entervansiyonizm sorununun çözümü, sosyal bilim ve metodik sorununun çözümüne bağlı ve dolayısıyla da bunlardan ikincisi çözümlenmeden, birincisinin çözümlenmesi olanaksız bulunmaktadır. Yani soruna, sosyo-moral alana uygun düşen bir bilim ve metod anlayışı ile yaklaşmakta zorunluk vardır.

Örneğin — gene kendisi de eleştirisel, yani fonksiyonuna indirgenmiş, olarak ele alınmış bir — fenomenolojik anlayış dışında devinildiği ve ampirik varlığı ile yetinildiği takdirde, devlet hakkındaki görüşler, yandaşlıkları doğrultusunda biçimlenmekte ve fakat özdeş tutumdaki düşüncüler arasında ayırık görüşlere de rastlanmaktadır. Bu, yandaşlığı değer yargılarına bağlayan görüşün geçersizliğine açık bir kanıttır. Bundan anlaşılmak gerektir ki, gerçeklikten deviasyona götüren, işe değer yargısının karıştırılmasının değil ve fakat önyargı, mani ve fobilerin karıştırılmasıdır. Bunlardan arınmış, gerçek bir bilimsel tutumla alındığındaysa değer yargısı, sosyo-moral sorunlarda, gerçeklikten deviasyona götürmek söyledursun, çözümün önkoşulunu biçimlemektedir. Şunu çekinmeden savlayabiliriz ki, — hiç değilse — sosyo-moral bilimlerde gerçeklikten deviasyon, değerlere — dürüstçe — bağlı olmamaktan doğmaktadır.

Devlet hakkında — kuşkusuz ki bilimsel tutumlu — düşünürler arasındaki ayırlığın temel nedeni de budur; kâh toplumun ampirik düzenindeki uygunsuzlukları görerek devlete belbağlanması, kâhsa, ampirik devletteki uygunsuzluklara bakarak toplumda, devlet karışmasıyla bozulan bir kendisel iyilik tevehhümlemesidir. Oysa, sorun devletin fonksiyonel varlığı açısından çözümlenmek istendiğinde, toplum ve devlet arasındaki alyenasyon ve dolayısıyla da antagonizma ortadankalkmakta; gene Durkheim'in deyişiyle moralizasyona tâbi hiçbir yanı bulunmayan toplum, (3) «ahlâksal disiplinin mükemmel bir organizasyonu» olan devlet yanından düzenlenmek durumunda kalmaktadır. İşte, —pejoratif alışılmış olmayan anlamda— işe değer yargısı karıştırma, sosyo-moral alanda böyle bir gereksinmeyi karşılamakta; konumuz açısından, toplumun —fonksiyonel varlığı açısından alınan— devletçe düzenlenerek moralizasyona kavuşmasını sağlamaktadır.

Açıklamalarımızın yeterince anlaşılır olmaması, geniş ölçüde, konu ve sorunların —BÖLÜM'ün natürü gereği— genel ve soyut açıdan ele alınmasından ileri gelmektedir. Anlaşılabilirliğin sağlanması, belirli düşünürlerin görüşlerine dayalıla yürüteceğimiz II. BÖLÜM'de daha bir olanak içine girecektir sanırız. Bir diğer deyişle bu I. BÖLÜM, ikincisinin adeta bir girişini biçimlemektedir. Ne var ki biz gene de bu açıklamalarımızdan bir konklüzyona varmanın olanaklı ve gerekli olduğuna inanmaktayız. Önce, bir kavram kargaşalığı fobisi yaratarak belirli anlayışları belirli akımlara maletme çabaları bir yana bırakılıp kavramların anlam ve fonksiyonları kendisellik, yani alışılmışın karşısında bir bağımsızlıkla saptanıp öngörülmüş ve böylece de noolojik, kimlikte bir sosyal bilim ve teleolojik karakterde bir sosyal metodüğü jüstifiye etme olanağı sağlanmış; daha sonraysa, ancak böyle bir temel üzerinde kurulduğu takdirde ki entervansiyonizmin, metafizik ya da sınıfsal saplantılar dışında, fonksiyonel varlıkça temsillenen gerçek insansal erek ve değerlerin enkarnasyonu doğrultusunda pozitif bir rol oynayabileceği belirtilmiştir. İşte aşağıki II. BÖLÜM'de konu ve sorun, bu temel üzerinde ele alınarak fonksiyonel varlığı yönünden devletin, sosyal yaşamın için taşıdığı anlam ve önem ortaya konacaktır.

(3) Ibidem, p. 20.

BÖLÜM II

BİR ELEŞTİRİNİN ELEŞTİRİSİ DOLAYISIYLA
DEVLETİN FONKSİYONEL VARLIĞI

Eleştiri, Léon Duguit'ye; eleştirisinin eleştirisi, Georges Gurvitch'e yöneliktir. Amaçsa, fonksiyonel varlık düşüncesinin anlam ve önemini belirtmektir. Bilindiği üzere, hukuk alanında, Durkheim yanından kurulmuş bulunan, Fransız Sosyoloji Ekolü'nün görüşlerini benimsemiş — hiç değilse buna paralel bir yol tutmuş — olmasına karşın Duguit, devlet konusunda Comte-Durkheim çığrına ters bir yol izlemiş; Durkheim'ın — yukarıda değimlediğimiz — koyu devlet yanlısı görüşüne tümüyle karşı çıkaraktan devleti, hukuk — ve haydilikle de ahlâk — bakımından hemenlikle sıfıra indirgemekten kaçınmamıştır. Nevar ki Duguit'yi — mutadı dışında — bir hayli sertlikle eleştiren Gurvitch'in de kanırganlıktan uzak bulunduğu görülür. İşte, dediğimiz gibi, bütün bunlar, temelde pozitif kimlik ve natüralist metodige dayalı bir sosyal bilim anlayışının benimsenmesi dolayısıyla, devletin, ampirik varlığı yanında — fenomenolojik terminolojiyle, esans ve sansa dönük bir — fonksiyonel varlığını kabullenmeye yanaşmamaktan ileri gelmekte; noolojik kimlik ve teleolojik metodige sahip bir sosyal bilim anlayışına olanak ve lejitimite sağlamaktadır.

Sorunun açıklamalarımızda gözlemlenen portesine paralellikle Bölüm, üç kesime ayrılmak gerekmektedir: Duguit'nin tutumundaki yanılgnlığı kimlemek üzere Gurvitch'in yaptığı eleştiri; bu eleştirinin yanılgnlığını belirtmeye dönüklükle bizim yaptığımız, eleştirinin eleştirisi; bunlara dayalıkla meydana getirdiğimiz bir durum yargılaması.

§. 1. ELEŞTİRİ

Yukarıki açıklama, eleştiri ve yüklemelerimizi yalanlarcasına Gurvitch, pozitif kimlik ve hele natüralist metodige sahip bir sosyal bilim anlayışına yançıkmamış; bu anlayış tarzına her vesileyle

yönalmaktan kaçınmamış (4); natüralist tutumu yanılgin ve zararlı bulduğu gibi, genel sosyolojiden ayırık bir espri sosyolojisinin varlığını öngörüp hukuk sosyolojisini de buna girdiren tutumuyla da (5), pozitif kimlikli bir sosyal bilim anlayışının, hiç değilse eksik ve yetersiz olduğunu savlamış bulunmaktadır. Öylesine ki, düşünürün Duguit'ye karşı yönelttiği eleştirilerin temelinde yatan da budur; pozitif kimlik ve natüralist metodige sahip bir «sosyolojik hukuk teorisi»nin savunulmuş olmasıdır. Özellikle, genel sosyolojinin yanısıra ve ondan ayırık bir espri sosyolojisinin öngörümü, sosyo-moral alanda gerçekliğin saptanım prosesüsü bakımından geniş ufuklar açacak karakterdedir. Fakat düşünür, pozitif ve natüralist anlayışı, alınlmış biçimiyle almış ve sonuçsallıkla da özdeş yanılığlara düşmekten kurtulamamıştır. Şimdi bu savlarımızı, düşünürün Duguit'ye ilişkin eleştirileri açısından doğrulamaya çalışalım.

I. Sosyolojik hukuk teorisi yönünden

Genellikle — ve haklılıkla — kabullenildiğine göre hukuk sosyolojisi, doğal hukuk teorisine karşı ortaya çıkmış olup — biraz bilimdis bir deyişle — hukuku gökten yere indirmiş; bilime yakışır deyişle, realiteyi dikkate almayan ve dolayısıyla da realitede, öngöründüğünün tersine sonuçlar veren bir değer ve hukuk anlayışına karşı, realiteye bağlı bir hukuk anlayışını savunmuştur. Dikkat edilecek olursa, doğal hukuk teorisinin yanılgin «değer ve hukuk anlayışı»na karşı, «realiteye bağlı bir hukuk anlayışı»nın savunulduğundan söz etmekte; ikincisinde, «değer»i hasfetmekteyiz. Bu demektir ki, doğal hukuk teorisine karşı ortaya çıkan sosyolojik hukuk anlayışı, görüşlerinde değere yer vermemekte; değerın yerine sosyal yaşamın koşullarını koyan bir tutum göstermekteydi. Spesifik terminoloji ile bu, sosyolojizmdir; insanı ve dolayısıyla da insansal değerleri, sosyal koşullara bağımlı kılan, bunlar içinde eriten bir anlayıştır. Aynı zamanda buna siyantizm de denilmekte; zira sosyo-moral alan, doğa ile özdeş kılınmakta ve dolayısıyla da doğa bilimi ile özdeş, natüralist metodige sahip, pozitif bir sosyal bilimin açıklamasına bırakılmaktadır.

(4) Gurvitch (G.), *Eléments de sociologie juridique*, Paris, 1940, p. 96.

(5) Ibidem, p. 15.

İşte durum budur ve görüldüğü üzere doğal hukuk teorisinin karşısına bir bilim — daha doğru deyimle, bir disiplin — değil ve fakat ters yönde bir teori çıkarılmıştır. Henüz ortada, hukuk sosyolojisi yoktur. Bu nedenle de açıklamalar, — bir pozitif bilim kimliğinde öngörülen — sosyolojiye göre yapılmakta; hukuk, sosyolojinin verileri açısından açıklanmaktadır. Gerçi hukuk sosyolojisi de, hukuku sosyolojinin verileri açısından inceleyen bir disiplindir (6). Fakat bu, hiç te, sosyolojik hukuk teorisinin doğruluğunu ve hele hukuk sosyolojisini temsillediği anlamına gelmez. Doğruluğu anlamına gelmez; zira sosyolojik hukuk teorisinin, «sosyolojinin verileri»nden anladığı, gerçeği karşılamamaktadır. Hukuk sosyolojisini temsillemez; zira hukuk sosyolojisi, hukuku, sosyolojinin verileri açısından inceleyen bir disiplindir, yani bir sistematizasyonu içermektedir.

Sosyolojik hukuk teorisi ile hukuk sosyolojisi arasındaki ayrımın saptanımı, pozitif kimlik ve natüralist metodige sahip bir sosyal bilim anlayışı ile noolojik kimlik ve teleolojik metodige sahip sosyal bilim anlayışı arasındaki ayrım ve bunların geçerlik derecesinin belirlenimi açısından da kapital önem taşımakta; bu da bizi, konu üzerinde biraz daha durmaya zorlamaktadır. Kısa ve kesin deyimlerle bu ayrım, siyantizm ve sosyolojizm ile, siyantifik mantalite ve sosyoloji arasındaki ayrımdır. Pozitif kimlik ve natüralist metodigi bilimselliğin önkoşulu sayan siyantist tutumuyla sosyolojik hukuk teorisi, sosyal olguyu hukuk olarak incelemek — daha doğrusu belgelemek — isterken; sosyo-moral alanın natürüne uygun sistematizasyona dayalı, gerçek bir bilim anlayışıyla devinen hukuk sosyolojisi, hukuku bir sosyal olgu olarak inceleme yolunu tutmaktadır. Birincisinden ayıklıkla ikinci tutum, artık sosyal realiteye bağımlı kalmak, sosyal realiteyi olduğu gibi kabullenmek durumunda değildir. Hukukun bir sosyal olgu olarak incelenimi, sosyal olgunun incelenimine ilişkin bütün özelliklerin de benimsenimini içerir. Walter Burckhardt'ın özdeyişsel deyişleriyle bu, — hukukun pozitif koşulu olan — idenin — negatif koşulu olan — olguya üstelimi (7) ve sosyal olayların, kendilerini, akıl denen merci önünde jüstifiye

(6) Özbilgen (T.), Eleştirisel hukuk sosyolojisi dersleri, İstanbul, 1971, Sf. 54, 55.

(7) Burckhardt (W.), Vakıa olarak ve postulat olarak hukuk, Çev. Çağıl (O. M.), in Ist. Huk. Fak. Mec., C. VI, S. 1-2, İstanbul, 1950, Sh: 19:

etmeleri (8) demektir. Kısacası sosyal yaşamının, akıl yanından bulgularan ideye göre belirlenimi.

Savımıza açıklık ve erk kazandırmak ve konuyu Gurvitch'e bağlamak üzere Maurice Hauriou'nun bir özdeyişine değinelim: «Az sosyoloji, hukuktan uzaklaşmaya; çok sosyoloji, hukuka yaklaşmaya götürür» (9). Bunun sorunumuza uygulanımı, —sosyal olgunun hukuk olarak belgelenimini öngören — sosyolojik hukuk teorisinin geçersizliğidir. Gurvitch'in de özdeş düşünde olup Hauriou'nun bu görüşünü paylaştığı görülmektedir. Fakat ona göre bu görüş, doğru olmakla birlikte, eksiktir ve şöyle tümlenmesi gerekmektedir: «Az sosyoloji hukuktan uzaklaşmaya, çok sosyoloji hukuka yaklaşmaya; az hukuk sosyolojiden uzaklaşmaya, çok hukuk sosyolojiye yaklaşmaya götürür» (10). Doğallıkla bu, özdeyişin sadece sözsel bir tümlenimidir. Yoksa, enstitüsyonun oluşum prosesüsü ile Hauriou, zaten sosyolojiye yakınlığın kanıtını yeterince vermiş bulunmaktadır.

Hernehalise... biz böylece Gurvitch'in Duguit'yi eleştirisini değerlendirmeye olanak verecek önbilgileri sağlamış olmaktadır. Buna göre, Duguit'nin süreklilikle sözünü ettiği sosyolojik hukuk teorisi, bir bilim — bir disiplin — değil ve fakat bir filozofik tezdır ve bu bakımdan da, hukuk filozofisinden tümüyle ayırık bir amaç güden ve onu yerimsemeyi (istihlâfı) de amaçlamayan hukuk sosyolojisi için, yararlı değil, zararlı ve tehlikeli olmuştur (11).

II. Devlet anlayışı yönünden

Duguit'nin devlet anlayışını eleştirirken de Gurvitch, bu noktadan devinmekte; anlayıştaki yanılgnlığın, sosyolojik hukuk teorisinin dayandığı sansüalizmden ileri geldiğini öne sürmektedir. Gerçi, görünüşte eleştiri, devletin, bir sosyabilite biçimi — daha doğrusu sosyabilitenin dürkхайmıyen terminolojideki deyişimi — olan dayanışmaya indirgenmesindeki yersizliğe dönük bulunmaktadır. Ama

(8) Aynı Mak., Sh. 6.

(9) Hauriou (M.), Les Facultés de droit et la sociologie, Paris, 1893, p. 4.

(10) Gurvitch (G.), Eléments., p. 3; Gurvitch (G.), Sociologyraf law London, 1947, p. 97.

(11) Ibidem, p. 97.

devrim noktası, hukukun sosyabiliteye tekellenmezliği ise de, devlet anlayışındaki aksaklığın nedeni, gene de sansüalist eğilimdir; realitede ne varsa, onun olduğu gibi kabullenimidir. Zira böyle olmasaydı, Duguit, devletin bir grupman biçimlediğini görecekti ve dolayısıyla da bir normatif olgu olduğunu kabullenenecekti. Anlaşıyor ki bütün bunları Gurvitch'e oranla teker teker belirtmeden, konu aydınlığa kavuşmayacaktır.

Gurvitch'e göre, Durkheim gibi Duguit de, bütün hukuku dö-fakto dayanışmaya, yani sosyabiliteye indirgemiş ve fakat çabalarını, modern yaşamının karşıladığı sosyabilite biçimi olan organik dayanışma üzerinde yoğunlaştırmış ve özellikle de bu dayanışma çeşidinin ürünlediği objektif hukuk ile devlet arasındaki ilişki problemi üzerinde durmuştur. Ulusu ve enternasyonal toplumu, her toplum biçimi gibi, dayanışmanın enkarnasyonları olarak, devlet karşısına çıkarmakla Duguit, pozitif hukuku devlete bağımlı olmaktan kurtarmış ve böylece de — genellikle denildiği gibi — hukuka bağlı devlet anlayışının şampiyonlarından olmuştur. Nevarki bu, Duguit'nin görüşünü tümüyle jüstifiye etmez. Örneğin devletin bir normatif olgu biçimlemekten yoksun bulunduğu savı kabullenilemez. Bu, ancak Duguit'nin premislerine göre mantıksal sayılabilen bir görüştür. Buna göre hukuk, saltlıkla dayanışmanın ürünüdür; devletse, bir dayanışmayı değil ve fakat yöneten ve yönetilenler arasındaki bir erk bağıntısını deyimlemektedir.

Gurvitch bu savın yanılgnlığını, hukuk sosyolojisine ilişkin kendi açıklama şemasına indirgeyerekten kanıtlama yoluna gitmektedir. Bu ise, kısa ve kesin bir deyişle, mikro ve makro hukuk sosyolojilerinin birbirine karıştırılması, daha açıkcası bu konuda bilgiden yoksun bulunulmasıdır. Eğer Duguit bu konuda bilgi sahibi bulunsaydı, hukuk yaratmanın sadece dayanışmaya — sosyabiliteye — özgü olmadığını ve dolayısıyla hukuk sosyolojisinin de mikro hukuk sosyolojisinden ibaret bulunmadığını da bilecekti. Daha açık bir deyişle, bir sosyabilite biçimi — sosyabilitenin başka biçimde deyimi — olan dayanışma gibi, grupmanlar da, doğrudan doğruya hukuk yaratmaktadırlar. İşte bunu dikkate almayan Duguit, sırf sosyabilitenin — dayanışmanın — hukuk yaratması üzerinde durmuş ve toplumları da, ancak sosyabilite biçimlerinin ürünü olmaları bakımından — dolayısıyla — hukuk kaynağı saymıştır. Gerçekten de ne bir sosyabilite ve ne de bir toplum biçimi olan devletin bir grupman olabileceği de Duguit'nin — doğallıkla hiç — aklına gelmemiş

ve dolayısıyla da devlet, düşünürün açıklamalarında, hukuk ile tüm ilişkisini yitirmiştir.

Gurvitch, açıklamalarımızın gösterdiği üzere, Duguit'nin devlete ilişkin görüşlerindeki yanılgıyı, normatif — hukuk doğurucu — olguyu, dayanışmaya — sosyabiliteye — tekelleyerekten, grupmanın hukuk yaratıcılığı gerçeğine gözlerini kapamasına bağlamaktadır. Bu ise bizim, Gurvitch'in bu konuda da, sosyolojik hukuk teorisinin sansüalizminden devindiği yolundaki çıkış noktamızı pek doğrular olmasa gerektir. Oysa soruna analitik bir yaklaşımla bakıldığında durumu hiç te böyle değildir. Deyimlediğimiz üzere dayanışma — Duguit'de — döfakto olarak alınmakta ve bu bakımdandır ki, sosyabiliteyi karşınlamaktadır. Bir diğer deyişle sosyabilite, döfakto bir «bütün içinde ve bütünle tümleşme»dir (12). Bunun için de, hem iyi ve hem de kötü sosyabiliteler, birer normatif olgu biçimleyebilmekte; hukuk meydana getirebilmektedirler. Bunun ise, hukukun oluşum prosesüsüne ilişkin ampirist, sansüalist bir tutumu yansıttığı açıkça ortadadır. İşte Duguit'nin yanılgısı da, Gurvitch'in öngördüğü gibi, sosyabilite ile grupman ayırımına yervermemiş ve dolayısıyla da mikro ve makro hukuk sosyolojilerini karıştırmış olmasından değil ve fakat soruna ampirist, sansüalist açıdan yaklaşmasından ileri gelmektedir. Düşünürün bu yaklaşım tarzı — hem de daha çok olmak üzere — devlet bakımından da sözkonusudur. Zira Duguit dayanışmayı — döfakto da olsa — bir iyi sosyabilite biçimi olarak öngörmüş ve işi, yönetmenlerin bu — iyi — dayanışmayı bozacak devinimleri yasaklamanın yanısıra erklendirecek tedbirleri de alma yükümünde bulundularını ve tersi halde direnme hakkının doğacağını savlayacak kadar da ileri götürmüştür (13). Devlette ise, böyle bir ayırımı hiçbir biçimde öngörmediği içindir ki, yöneten ve yönetilenler arasındaki bir erk ilişkisinden başka birşey görmemiştir. Oysa, ampirik devletin yanı — ve üstü — sıra bir fonksiyonel devlete yerverseydi, durum değişecek ve — hiç değilse toplumda aktüalize olmamış — iyi dayanışmalar meydana getirmek suretiyle devletin de hukuk yaratıcılığını kabullenecekti.

Neyse.. işi spekülasyonlara bağlamayı bir yana bırakıp konumuzu bir sonuca bağlamamız gerekirse, deyebiliriz ki Duguit'nin

(12) Gurvitch (G.), *Eléments...*, p. 97.

(13) Duguit (L.) - *Traité de droit constitutionnel*, 2ème éd., Paris, 1921, pp. 170, 736.

devlete ilişkin görüşündeki yanılğı, temelde, döfakto, yani ampirist ve sansüalist bir oluşum prosesüsünü öngörmesinden ileri gelmektedir. Hemen ekleyelim ki bu, Gurvitch bakımından da sözkonusudur. Eğer biz, döfakto sosyabiliteyi, döfakto grupmanı, normatif olgu sayarsak, ancak hukukun — oluşum değil ve fakat — aktüalizasyon prosesüsünü açıklayabiliriz. Evet, hukuk, sosyabilite ve grupmanlar aracılığıyla aktüalize olmaktadır. Fakat acaba biz niçin bazı sosyabilite ve grupmanları kabullenip diğerlerini kabullenmemekteyiz? İşte — Louis Le Fur'un çok yerinde değinimiyle (14) — temel sorun budur ve döfakto bir sosyabilite ve grupman açısından da bunun çözümüne olanak düşünülemez. Artık bu yargımızın gerekçesini ileriki açıklamalarımıza bırakarak — zaten daha şimdiden sınırını zorladığımız — Gurvitch'in sözkonusu eleştirilerinin eleştirisine geçelim.

§. 2. ELEŞTİRİNİN ELEŞTİRİSİ

Açıklamalarımızdan da anlaşılmış olmak gerektir ki, Gurvitch'in eleştirilerine katılma olanağı görememekteyiz. Bu eleştirilerde bir petisyondö prensip yer almakta; düşünür, doğruluğu kuşku götürür kişisel görüşlerini kendisellikle gerçek sayarak, eleştirilerini bu veriler üzerine yaslamaktadır.

I. Devlet - sosyabilite ilişkisi açısından

Bu konuda önce, deyim ve kavram — içerik, kapsam — arasındaki uygunluğun saptanımı üzerinde durmak zorundayız. Zira, kavram kargaşalığı ne kadar kötü ve tehlikeliyse, deyimlere bağlılık ve hele bunu kavram kargaşalığıyla özdeş saymak, karıştırmak ta, en azından onun kadar kötü ve tehlikelidir.

Gurvitch, sosyabiliteyi «bütün içinde ve bütünle tümleşmek biçiminde tanımlamakta ve mikro hukuk sosyolojisi içinde öngörmektedir. Gerçi mikro sosyolojisi, formalist ve rölasynel sosyolcji diye de

(14) Le Fur (L.), Le fondement du droit (Les grands problèmes du droit), Paris, 1937, pp. 191, 408, 437; Le Fur (L.), XVII. ci asırdanberi tabii hukuk nazariyesi ve modern doktrin, Çev. N. Erim, İstanbul, 1940, Sf. 83.

adlandırılan, sistematik sosyolojinin sinonimi olup sosyal ilişkilerin ortaya çıkış biçimleriyle uğraşmakta ve bu bakımdan da, grupman ve global toplumları da kapsamına almaya elverişli bulunmaktadır. Ama Gurvitch, global toplumun, sögönder gruplardan ve bunların da sosyabilitelerden oluştuğunu; ilk ikisinin diferansiyel sosyolojiye, ikincilerinse mikro sosyolojiye konu biçimlediklerini öngörmüştür. Buna göreyse sosyabilite, bireylerin tümleşmesidir; bireylerin, grupman ve toplumları oluşturmak üzere, birbirleri ya da grupman ve toplumlar ile kurma durumunda bulundukları ilişki biçimleridir. Kısacası sosyabilite, bireyler olduğu gibi gruplar ve toplumlar arası ilişki biçimlerini de kapsayabilirse de, Gurvitch böyle yapmamış; sosyabiliteyi bireye ilişkinlikle ele almış ve mikro sosyolojiye özgülemiştir (15).

İşte düşünür, bu perspektiflerdir ki, Duguit'yi, mikro ve diferansiyel — ve makro — hukuk sosyolojilerini karıştırmakla — daha doğrusu bilmemekle — ve dolayısıyla da devletin normatif olgu biçimlediği gerçeğini görmemekle suçlamaktadır. Oysa yanlış ortaklaşa olup hukukun sosyabiliteye — dayanışmaya — değil ve fakat dayanışmanın — sosyabilitenin — bireysel ilişkilere tekellenmesinden doğmaktadır. Ve kavram kargaşalığına yolaçmamak için, bir terminolojik düzeltim de yapıp dayanışmayı sosyabilitenin değil, sosyabiliteyi dayanışmanın kapsamı içinde ele almamız, sorunun çözümünde çok yararlı olacaktır. Evet, dayanışma bütün sosyal yaşam biçimlerinde rastlanan ve rol oynayan bir ilişki biçimi olup sosyabilite bunun, bireysel düzeydeki deyimi olmak gerektir. Şimdi konuya bu esaslar içinde bakalım ve sorunun nasıl çözümlenir hale geldiğini gözlemlemeye çalışalım.

Şunu savlamaktayız ki dayanışma, mikro sosyoloji düzeyinde olduğu gibi, mikro sosyoloji düzeyinde de ele alınabilir ve hatta alınmak zorunu vardır. Zira parsiyel dayanışmalar arasında bir armoni, yani ikinci düzeyde bir dayanışma olmaksızın, grupman ve global toplumların ayakta kalabilmeleri olanaksızdır ve bu nedenle de her parsiyel dayanışma; daha geniş kadrolu ya da daha yüksek düzeydeki bir diğer dayanışma içinde tamamlanmak, açıkça, ona uygun düşmek yükümü altındadır.

(15) Gurvitch (G.), *Eléments...*, pp. 142.

II. Devlet - grupmanlar ilişkisi açısından

Gurvitch'in sözkonusuz eleştirilerindeki ikinci uygunsuzluk, yukarıdakine sıklıkla ilişkin olup devleti bir grupman saymasından (16) ileri gelmektedir. Nitekim, yukarıda da deyimlediğimiz gibi, ona göre devlet, sosyabilite — dayanışma — açısından değil ve fakat grupman olma açısından ele alınmak gerektir ki, işte bu açıdan o, bir normatif olgu, sosyolojik anlamda bir hukuk kaynağıdır. Burada dikkat edilmesi, gözden kaçırılmaması gereken nokta, devletin, global topluma ilişkin değil ve fakat onun içindeki sögönder grupmanların birinden ibaret bulunmasıdır ki bu, düşünürün düştüğü en büyük ve tehlikeli bir yanılgıdır. Gerçekten de ona göre devlet, ulusal global toplum içinde yeralan çeşitli grupmanlardan — sadece — biridir; bir politik grupmandır. Bu nedenle de devletin hukuk yaratma yetkisi — yeteneği —, politika ile sınırlıdır. Devlet, ulusal toplumun tümüne değil ve fakat sadece politik konularına ilişkin hukuk kuralları meydana getirebilir.

Ne denli yanılın ve tehlikeli bir tutum karşısında bulunduğumuz açıkça ortadadır. İlk kez, bugünkü aşamasında devletin fonksiyonu politik alana tekellenmemekte; ekonomi, sağlık, sanat, adalet gibi sosyo-moral alanlara da uzanmaktadır. Yani, eğer devlet bir grupman olsa bile, — sırf politik konulara ilişkin — bir basit grupman değil; bir karmaşık, bir mültifonksiyonel grupmandır. Gerçi düşünürün, bunun hiç farkına varmadığı pek savlanamaz. Örneğin, günümüzde hemen genellikle onay gören, devletin ekonomik alana elatmasını, fonksiyonuna ters düşen bir tutum saymış ve — premislerine uygunluk yolunda bir tutarlık sağlar biçimde — bu sorunlarla uğraşacak bir konsey kurulmasını öngörmüştür (17).

Böyle bir konseyin kuruluşu tartışılabilir ve yararlı, gerekli — hatta zorunlu — görülebilir. Tartışmasız kabullenilecek olanı, bu konseyin devletin dışında öngörülmesinin yanılın ve tehlikeliliğidir. Zira böyle bir öngörüşte, «devlet» ve konsey arasında çıkacak bir çatışmanın çözüm mercii problemi zorunlu başgösterecek ve bu da, ulusal toplum içinde en yüksek kudretin temsilcisi olduğuna göre, bu tutum, devletin varlığını dolaylıkla kabullenimini içermektedir. Zira, devleti politik grupman sayıp ta, en üstün ulusal kud-

(16) Gurvitch (G.). *Éléments*, p. 186-188.

(17) Gurvitch (G.), *Déclaration des droits, sociaux*, Paris, 1946, p. 64, 139 ets..

rete bir başka ad aramanın anlamı yoktur; adına ne dersek deyelim, bu devlettir. Oysa, eğer — klasik kamu hukukunun verileri doğrultusunda bir tutumla — politik, ekonomik, moral kurumları, ulusal global toplumun organizasyonu kimliğindeki devletin kuruluşları olarak kabullenilirse, ortada problem kalmayacak, politik ve sosyo-moral kuruluşlar, devlet kadrosu içinde tümleşecek; yasaması ile, yürütülmesi ile, yargıması ile devlet, ulusal global toplum içindeki armoni ve bütünleşmeyi sağlayacaktır.

Doğallıkla bu durumda devletin, armoni ve bütünleşme diye, grupmanlara, sosyal realitelerine uymayan düzenlemeler uygulaması olasılığı vardır ve Gurvitch'i, sözkonusu tutuma iteleyeni de bu olasılık olmuştur. Düşününün bu gerekçesi pek te bir fobiye dayanmamakta; realitede devlet, grupmanlara belirli önyargı ve çıkar hesaplarının ürünü bir takım düzenlemeler uygulamaktan gerçekten hiç te geri kalmamaktadır.

Teori ve pratik arasındaki ilişkinin belirlenimini daha sonraki açıklamalarımıza bırakarak burada şunu deyimlemekle yetineyim ki, yapılacak iş, devletin fonksiyonel varlığına göre bir teorik açıklama şeması meydana getirmek ve uygulamayı — bilim ve kamuoyu önündeki sorumluluklarıyla başbaşa bırakarak — yönetmenlere havale etmektir. Bu ise, her çeşit önyargı ve çıkar hesaplarından kurtulmuş bilim adamlarının; onlarca saptanan verileri kavrayacak ve benimseyecek yetenekte politikacının ve bunları denetleyecek düzeyde bir halkın yetiştirilmesine bağlı bulunmaktadır. Sorunun düğüm noktasındaysa, fonksiyonel varlık kavramı yeralmaktadır. İşte biz de aşağıda bu konu üzerinde duracağız; sosyal etüdlere bir «bilim» kimliği kazandırmak için fonksiyonel varlık düşüncesine sırt çevrilmesi yolundaki tutumun, nasıl yanılgin ve zararlı sonuçlar doğurduğunu ve sosyo-moral problemlere, fonksiyonel varlık dışında geçerli çözüm getirmenin olanaksızlığını saptamaya çalışacağız.

§. 3. DEVLETİN FONKSİYONEL VARLIĞI

Gurvitch — dediğimiz gibi, mutadına göre hayli sertlikle eleştirdiği — Duguit ile bir noktada birleşmektedir ki bu da, devletin hukuk yaratmadaki preponderans ve süpremassisinin refütasyonu-

dur. Bir bakıma anarşizmin füstifikasyonuna yolaçan bu tutumsa, devletin fonksiyonel varlığına yabancı kalmaktan doymakta ve bu eğilimdeki bütün — dürüst — görüşler bakımından sözkonusu olmaktadır. Açıklayalım.

I. Anarşizme kaymayı engelleyicilik yönünden

Duguit, yönetmenler ve yönetilenler arasındaki erk ilişkisinden ibaret görmekle, devleti hemenlikle sifra indirgemiş ve bu bakımdan da — örneğin M. Hauriou tarafından — haklı olarak «kürsü anarşisti» diye nitelendirilmiştir. Gurvitch ise, bir sögönder grupman ve dolayısıyla da normatif olgu sayarak, devletin hukuk yaratma yetenek ve yetkisini — bununla sınırlı ve kayıtlı olarak — kabullenmektedir. Fakat kanımızca onun bu tutumu da anarşizme — Duguit'ninki kadar değilse bile — bir hayli yatkın — ve yakın — sayılmak gerektir. Zira devletin gerçek — natürüne uygun biçimde — kabullenimini öngörmek, onun hukuk alanında bir preponderans, bir süpremasi, bir monopol deyimlediğinin kabulünü içerir ki, bununla tersleşen her düşün, — tersleştiği oranda yoğunlaşan biçimde — anarşizmi temsilliyor demektir.

Duguit soruna, sahip bulunduğu sansüalist yaklaşım açısından bakmış ve — doğallıkla da — devleti, yöneten - yönetilen ayrışmasına ilişkin bir erk ilişkisi kimliğinde görmüştür. Düşünürü bu tutumunda tümüyle haksız görmek, biraz insafsızlık sayılmalıdır. Zira istorik, ampirik, pratik alanda devletin, hemen genellikle bir takım erklerin politik dominasyonu kimliğinde karşımıza çıktığına kuşku yoktur. Nitekim — yukarıda biraz değindiğimiz ve aşağıda biraz da daha değineceğimiz üzere — Gurvitch'in, devleti politik konu ve alanla sınırlamaya kalkışması da, bu ampirik durumdan ileri gelmektedir. Zaten — gene yukarıda da deyimlediğimiz üzere — ampirik varlığa asıllık tanıyan natüralist bir yaklaşımla ele alıp ta devleti bir dominasyon aracı saymamak olanaklı değildir ve başlıbaşına bu durum, fonksiyonel varlığın jüstifikasyonu için yeterlidir. Zira — bütün ampirik örneklerine karşın — devletin, bir tahakküm aracı ve de basit bir grupman olmadığını biz, entüitif (sezgisel) olarak açıkça bilmekteyiz. Evet, — her sosyal kurum gibi — devletin de, istorik realitesinin yanı — ve üstü — sıra bir fonksiyonel varlığı vardır ki, bu bakımdan artık devlet, ne bir erk dominasyonudur ve ne de, biçimlediği politik grupman ile sınırlı bir normatif olgu.

Bu durumda problemin çözümü, devletin hukuk yaratmadaki üstelimi ve bunun ancak fonksiyonel varlığı bakımından jüstifiye edilebileceğinin kanıtlanımından geçmektedir. Şimdi bu iki konu ve sorunu sırasıyla ele alalım.

II. Devletin hukuk alanındaki üstelimi yönünden

Gerek Duguit ve gerekse Gurvitch, hiç te geçersiz olmayan premislerden devinmiş ve bunlara uygun düşen sonuçlara varmış olmakla birlikte probleme — fonksiyonel varlığı hesaba katmayan — eksik verilerle yaklaşmakta; bunun içindir ki, yanlış ve tehlikeli çözümler getirmektedirler.

Evet, Duguit'nin premisi geçerli olup hukuk, sosyal dayanışmayı düzenlemek durumunda ve hatta — tümüyle deyişsek bile — onun ürünü bulunmaktadır. Fakat bu, ampirik alanda sansüalist açıdan algılanan değil; entellejibl alanda teleolojik açıdan kavranan dayanışmadır. Böyle olunca da ulusal düzeyde bir armonili entegrasyon içinde öngörülme durumundadır ki, bunu sağlayabilecek tek varlık ta devlettir.

Konuya ve probleme deontolojik — teleolojik — açıdan bakmadığı içindir ki Duguit, dayanışmayı makro planda ele almış olmakla birlikte, dayanışmalar arasındaki entegrasyon prosesüsüne yabancı kalmış ve dolayısıyla da ulusal global toplum düzeyinde armonili bir tümleşim olanağı sağlayan — tek — kurum olarak devlete gerekli yeri ve değeri vermemiştir. Oysa hukuku yaratan, kendisellik le dayanışma değil ve fakat belirli bir prosesüse göre dayanışmadır; armonili entegrasyonu sağlayan dayanışmadır. Ulusal global toplum içindeki bütün dayanışmalar arasında — anlamsal ve maddesel gereksinmelerce belirlenen — bir armonili entegrasyon sözkonusudur ki işte hukuk, derece derece bu entegrasyonun ürünüdür ve sosyal dayanışmalar arasındaki koordinasyon ve entegrasyonu ulusal global toplum düzeyinde sağlayan organizasyon olarak devlet, — ulusal global toplum içinde — en yüksek düzeyde bir dayanışmayı temsillemekte ve tüm hukuku belirlemektedir.

Hatta ulusal global toplumun dışında — çeşitli ulusal global toplumlar arasındaki dayanışmaya ilişkinlikle — hukukun oluşumunda da devlete kapital rol tanımakta — fonksiyonel varlık açısından —

bir sakınca sözkonusu edilemez. İnsanlığı oluşturmak üzere devlet, bir yandan içerde ve öte yandan da dışarda, birtakım armonili entegrasyonlar meydana getiren bir organizasyondur. Belki — bir çeşit — otolimitasyon anlayışdır bu. Fakat yönetmenlerin keyifsel iradelerine değil; sonal erek olan insanlığın gerçekleşimine dönük bir armonili entegrasyon prosesüsünce belirlenen, devletin fonksiyonel varlığına göre bir otolimitasyon anlayışdır. Görüşümüze karşı tek eleştiri olasılığı olarak gördüğümüz, teoride kalmaya gelince, devletin dışa karşı da iradesi dışındalıkla sınırlı bulunduğu görüşünün de teoride kaldığını ve uygulamadaysa devletlerin enternasyonal ilişkileri çıkarları doğrultusunda yürüttüklerini anımsatmakla yetiniyoruz.

İşte soruna ampirik — sansüalist — açıdan bakmakla Duguit devletin — bu anlamda — bir normatif olgu biçimlediğini görememiş ve onu, gerek içte ve gerek dışta kendinden bağımsız birtakım dayanışmaların belirlediği düzenlerle sınırlayan bir hukuk devleti — hukuka bağlı devlet — anlayışını savunmuş; bu bakımdandır ki, otolimitasyon teorisine de şiddetle ve tümüyle karşı çıkmıştır. Oysa devleti, kendi dışında bir hukukla sınırlamak, devletin hukukdış bir varlık sayılmasını içerir: Devlet, hukukdış bir varlık olup hukukla sınırlanmak gerektir.

Problemin gerikalan kesiminin çözümünü, Gurvitch'in eleştirisi açısından yürütmeye çalışalım. Duguit'yi devletin bir normatif olgu biçimlediği gerçeğini görmemekle eleştiren Gurvitch'in kendisi de soruna tüm geçerli bir çözüm verememiş; duruma yanılgin ve tehlikeli bir kimleme getirmiştir. Nedeni de, teleolojik bir yaklaşım modeli benimsememiş ve dolayısıyla da devletin normatif olgu biçimleyişini — yukarıda saptadığımız — gerçek portesiyle görememiş olmasında aranmalıdır. Gurvitch'in — görüşlerine temel biçimlediğine daha önce değindiğimiz — kuşkusu, teleolojik yaklaşıma ve özellikle fonksiyonel varlık anlayışına sırt çevirmiş olmasından ileri gelmekte; düşünür, ulusal düzeydeki armonili entegrasyon görevi devlete verildiği takdirde bunun bir otoriter ve totaliter devlet görüşüne yolaçacağı kanısını beslemektedir. Ona göre eğer devlet global — ulusal — toplumu temsiller kimlikte görülürse — sendika, meslek kuruluşları, düşün klüpleri.. gibi — bütün grupmanlar, ancak onun delegasyonu ile hukuk yaratabilecek, otonomilerini yitirecek, devlete bağımlı duruma düşeceklerdir.

Gurvitch'in, devleti politik grupman sayan ve dolayısıyla da diğer grupmanlarla bir iyerarşik ilişki içinde bulunmadığını öngören tutumu da, ampirik duruma uymadığı gibi, teleolojik — fonksiyonel — yaklaşım şemasıyla da tersleşmektedir. Zira — gerekçesi Duguit'ye ilişkin açıklamalarımızda bulunduğu üzere — ulusal düzeyde grupmanlar arası bir koordinasyon ve entegrasyon zorunlu ve bu iş te ancak devlete verik (mevdu) bulunmaktadır. Koordinasyon sağlayanın — işin natürü gereği — sağlanana üstün yer tutması, devletin diğer grupmanlara üstelimi zorunluğunu doğurmaktadır. Bu üstelim (tefevvuk) doğallıkla bir karışma hakkını da içerir; devlet, grupmanların ulusal global toplum içinde ve ulusal toplum ile tümleşecek biçimde varlık göstermelerini sağlamak üzere birtakım karışmalarda, düzenlemelerde bulunur. Bu karışma, grupmanlara tekellenmeyip aynı zamanda — gürviçyen anlamda — sosyabilite biçimlerini, yani bireysel ilişkileri de kapsamakta ve böylece de ulusal alandaki bütün hukuk düzenleri — kuşkusuz yüksek düzeyde — devletçe belirlenmekte ve dolayısıyla da — gene kuşkusuz genel yönleriyle — devletin ürünü olmaktadır.

III. Hukuk devletinin gerçekleşimi yönünden

İşte Gurvitch'in, etatist pozitivizm diye yadsıdığı (18) görüşün karşıladığı gerçek anlam budur, bu yukarıki durumdur. Şimdi onun bu yadsıması yöresinde geliştirilecek bir analizle, fonksiyonel varlığı içinde öngörülen devletin hukuk alanındaki üstelminde, hukuk devleti için bir tehlikenin söz konusu olmadığına tersine, hukuk devletini sağlamanın en güvenli yolunun böyle bir görüşten geçtiğini göstermeye çalışalım.

Gurvitch'i bu yadsımaya yönelten, kuşku yok ki, böylece hukukun, sonuçsallıkla politik iktidarın ve dolayısıyla da partizanların aracı durumuna düşeceği endişesidir. Bu endişe, ancak kesimsellikle yerinde ve üstelik te geneldir.

Kesimsellikle yerindedir; zira, ampirik devleti, devletin ampirik varlığını, öngörmektedir. Oysa, fonksiyonel varlığı itibariyle öngörülen devlet kurumunda, politik iktidar mensuplarının partizan olmaları değil, gerçek anlamıyla devlet adamı olmaları sözkonusudur.

(18) Gurvitch (G.), *Eléments...*, p. 4, 5.

Tersi durumda sözkonusu olansa, devletin fonksiyonel değ'l, ampirik varlığıdır. Bunun sadece teoride kaldığı, pratiğe dönüşme olanağın-
dan yoksun bulunduğu yollu itirazın değeri, az aşağıdaki teori - p.a-
tik ilişkisine ilişkin açıklamalarımızda ortaya çıkacaktır. Kaldığı
eylemsel alanda da, yönetmenleri partizan davranışlardan uzaklaş-
tırıp devletin fonksiyonel varlığına yönelecek — örneğin üniversite-
ler, basın ... gibi — kontrol kurumları vardır. Problem, bütün bun-
ların, ulusal global toplum içinde — ahlâksal bir armoniye göre —
tümleşme prosesüsünce belirlenen fonksiyonel varlıklarını saptaya-
cak açıklama ve uygulanım şemaları meydana getirilmesidir.

Bütün bunların, partizan iktidar adamlarınca dikkate alınmaya-
cağı yolundaki itiraz, zaten genel olup sadece etatist pozitivizm de-
ğ'i, — normativizm olsun, hukuk sosyolojisi olsun.. — bütün hukuk
teorileri ve disiplinleri açısından variddir. Örneğin bir politik ikti-
dar, anayasaya aykırılığı açıkça gözüken bir yasayı — anayasaya
karşın — çıkarabilir; iş yaşantısında minimum ücret ve sağlık ko-
şullarına uyulmadığını ortaya koyan sosyal anketleri dikkate alma-
yabilir ve hatta bunların tartışılmasını yasaklayabilir ya da realite-
nin tüm tersini deyimleyen düzmece istatistikler yaptırabilir... Ne
varki bütün bunlar, sosyal bilimin değerini etkilemediği gibi, kim-
liğini de belirlemez; bütün bu uygulamalara karşın, sosyal bilimin
değeri ve kimliği değişmez. Kısacası — pozitif bilimlerde olduğu gi-
bi — sosyal bilimlerde de gerçeklikler, uygulamadan bağımsızlıkla
vardırlar ve uygulayıcılar yanından dikkate alındıkları takdirde so-
nuç vermek üzere saptanırlar.

Böylece teori - pratik ilişkisi problemine elatmış olmaktadır. An-
cak, buna geçmeden önce, yukarıda değindiğimiz, doğa bilimleri ile
— bu noktadaki — özdeşliğe ilişkin bir örnek vermek isteriz. Ger-
çekten de özdeş olasılıklar pozitif bilimler bakımından da sözkonusu
olup örneğin kişisel çıkarlarının tehlikeye girdiğini gören bazı he-
kim ve ilâç tecimenleri, son derece bir ilâcın ya da terapötik meto-
dun, etkisiz ve hatta zararlı olduğu inancını yaymakta ve böylece
de, gerçeğe ters düşen bir uygulama sağlamaktadır. Ancak, bütün
bunların, bilimin değeri ve kimliği üzerinde en küçük bir etkisi ola-
mayacağı da açıktır.

§. 4. KONKLÜZYON

Yukarıki açıklamalarımızdan da anlaşılmiş olmak gerektir ki fonksiyonel varlık, teoriko - pratik; pratiğe dönük, pratik koşullarına göre belirlenmiş, bir teorik açıklama şemasını deyimlemek e- dir. Onu ideden ayırıp fenomen — dolayısıyla da fonksiyonel varlık anlayışını idealizmden ayırıp fenomenolojik anlayış — kimliğine so- kan da budur. Örneğin devletin fonksiyonel varlığı, platonyen anla- yıшта öngöröldüğü gibi, saltlıkla bir kez (une fois pour toutes) sap- tanır bir devlet idesi değil ve fakat sosyal yaşamında süreklilikle be- liren ve değişen sitüasyonlara göre süreklilikle belirlenme durumun- da bulunan bir devlet fenomenidir. Evet, ampirik olaylar dışında da kendisinden sözetme olanağı yoktur. Bu duruma göre yapılacak iş, ampirik olayların buna uygun oluşum ve akışımını sağlamaktır.

Bu tutumu, — biraz vülger bir deyişle, kendi kendine gelin, gü- vey olan — pür teorik bir tutum biçiminde yorumlama olanağı yok- tur. Zaten, yukarıda da değindiğimiz gibi, teori ile pratik arasında kendisellik bir tersleşme ya da bir kopukluk, bir ilintisizlik sözkö- nusu değildir. Gerek doğa ve gerekse espri bilimleri alanında, uygu- lamada istenen sonucun alınması, teorik gerçekliklere uyulmakla ola- naklıdır. Nevarki teorik verilerin eylemselleşmesi — uygulamada gerçekleşmesi —, teoride öngörölmeven bazı çabaları gerektirir ki bu da, teorinin yadsınımı değil, tümlenmesidir.

Göröldüğü üzere fonksiyonel varlık anlayışı, teori - pratik ilişki- sini içermekte; ancak bu ilişkinin pozitivitesi iledir ki fonksiyonel varlık üzerinde durmak bir değer deyimlemektedir. Bu ilişkinin zo- runlu — hiç değilse yararlı — olduğunun hemen yanısıra kendini gösteren sorun, bunlardan hangisinin asıllık taşıdığıdır. Durum bi- raz karışıkça bu, terimlerin deyimleme eksikliğindendir. Örneğin asıllık, gerçeğin temsili ve değer taşıma gibi iki anlamı deyimlemek- te ve bu da karışıklığa götürmektedir. Evet, teori asıl olup pratik bu- na bağımlı durumdadır; yani önce gerçeklik teorikman saptanır, sonra uygulama buna göre yürütölür. Realitede bunun tersine rast- lanması, teorinin uygulamadan sonra cluştırulması, bu durumu de- ğiştirmez. Teori bir kez saptandımı, artık uygulamanın buna ba- ğımlılıkla yürütölmesi gerektir. Eğer uygulama gerçeği temsilliyor- sa bu, teorinin saptanamamış bulunduğunun deyimidir. İşte bütün bunlar, dediğimiz gibi, teorinin, gerçekliğin saptanımı bakımından asıl olduğunu göstermektedir.

Şimdi gelelim, pratiğin asıl sayılabileceği görüşüne. Bildiğimiz gibi yukarıki açıklamalarımız, teorinin pratikten değerli olduğu anlamına gelmemektedir. Önce şunu deyimleyelim ki, teorinin saptanımı için gerekli ipotezin kuruluşunda pratik, önemli yer tuttuğu gibi, teorinin belirli koşullar altında uygulanımına olanak verecek tümlemeleri ile de, gerçekliğin saptanımında da anısı sayılır katkıda bulunmaktan geri kalmaz. Fakat bu durum, savımızı geçersiz kılmamakta; iyi düşünüldüğünde bunların, teoriye yardımı içerdiği ve teorinin asıllığını zedelediği anlaşılmaktadır. Nevar ki, uygulanmayan teorinin fanteziden öteye geçemeyeceği gerçeğinden alındığında, asl olanın pratik olduğunu kabullenmek de gerekmektedir. Bu duruma göre teori ancak pratik için vardır. Bilimin dezenteresse (hasbî, yarardış) olduğu düşüncesinin deyimlediği anlamsa, gerçekliklerin, yararlaraya göre bozumuna (tahrifine) kalkışılmaması gerektiğidir.

Sonuçsallıkla deyebiliriz ki — teori ve pratikten hangisinin öneldiği ve üsteldiği problemi bir yana — pratiğe göre kurulmuş ve fakat pratiğin, kendisine göre yürütüldüğü açıklama şemalarına salt gereksinme vardır. Böyle bir açıklama şemasındaysa devlet, ulusal global toplumun — ekonomik gelişim, özgürlük ve sosyal adaletçe belirlenen — fonksiyonel varlığına göre oluşumunu olanaklı kılmak üzere, birey ve grupmanların fonksiyonel varlıklarına uygun işlemelerini sağlayacak karışımlarda bulunan bir yüksek koordinatör kimliğinde karşımıza çıkmaktadır. Partizanların bunu dikkate almaksızın devlet kudretini birey ve grupmanlar üzerinde baskı aracı olarak kullanabilecekleri yolundaki endişe, devleti, yöneten ve yönetilenler arasındaki bir erk ilişkisi biçiminde algılamayı ya da bir grupman düzeyine indirmeyi haklı kılamaz. Bunun nedeni de, bütün bunların, fonksiyonel varlığına sırt çevirerek devleti ampirik realitesi içinde ele almaktan; yani — gerçekliğin saptanımında — teoriyi pratiğe bağımlamaktan doğan yanılgıya dayanmalarıdır. Ancak, gene kuşkusuz ki, fonksiyonel varlığının saptanımında, devleti ampirik varlığı itibariyle deviasyon ve perversiyonlara götüren ve bundan kurtuluşa olanak sağlayan koşullar da hesaba katılacak; yani, teori, pratiği oluşturma biçimindeki varlık nedenine uygunlukla ele alınacaktır.